

De vrijwillige dood van een monnik van Oostbroek

De kloosterregels in de benedictijner abdij van Oostbroek waren destijds uiterst streng. Toch zat niet iedereen op versoepelingen te wachten, zo blijkt uit het verhaal van 'de vrijwillige dood van een monnik van Oostbroek'. De cisterciënzer monnik Caesarius van Heisterbach stelde in de dertiende eeuw de gebeurtenissen op schrift.

Caesarius, 'een even vroom als geleerd man', werd geboren rond 1180 in de buurt van Keulen. Na een studie theologie aan de Keulse Domschool besloot hij in 1199 in te treden tot het cisterciënzer klooster Heisterbach in het Zevengebergte, even ten zuiden van Bonn. Tijdens visitaties van verwante kloosters verzamelde hij talrijke verhalen van wonderen die binnen zijn kloosterorde en daarbuiten hadden plaatsgevonden. Hij ontwikkelde zich tot een rasverteller van de bijeengebrachte gebeurtenissen. Zijn bekendste werk is de *Dialogus Miraculorum* (Dialoog over wonderen), dat hij schreef van 1219-1223. De verhalen die hij daarin opnam, zogenoemde exempla, waren bedoeld om nieuwe kloosterlingen de essentie van het christelijk geloof bij te brengen. Veelal zijn ze opgeschreven in de vorm van een dialoog tussen een leerling en zijn leermeester, te weten Caesarius zelf. Hij werd in een miniatuur aan het begin van een van de manuscripten van zijn

Fig. 1. Caesarius van Heisterbach, afgebeeld in de beginletter van een van de exemplaren van zijn boek Dialoog over wonderen uit 1224. Datering manuscript: omstreeks 1350. Bron: Universitäts- und Landesbibliothek, Düsseldorf.

werk dan ook in die hoedanigheid afgebeeld (figuur 1).

Het klooster van Oostbroek

In een van de wonderverhalen in *Dialogus Miraculorum* (1) is een monnik uit de abdij van Oostbroek de hoofdpersoon. Andere personages zijn de abt van het klooster, vermoedelijk Remigius, en diens door het convent uit de medebroeders gekozen opvolger Nicolaas.

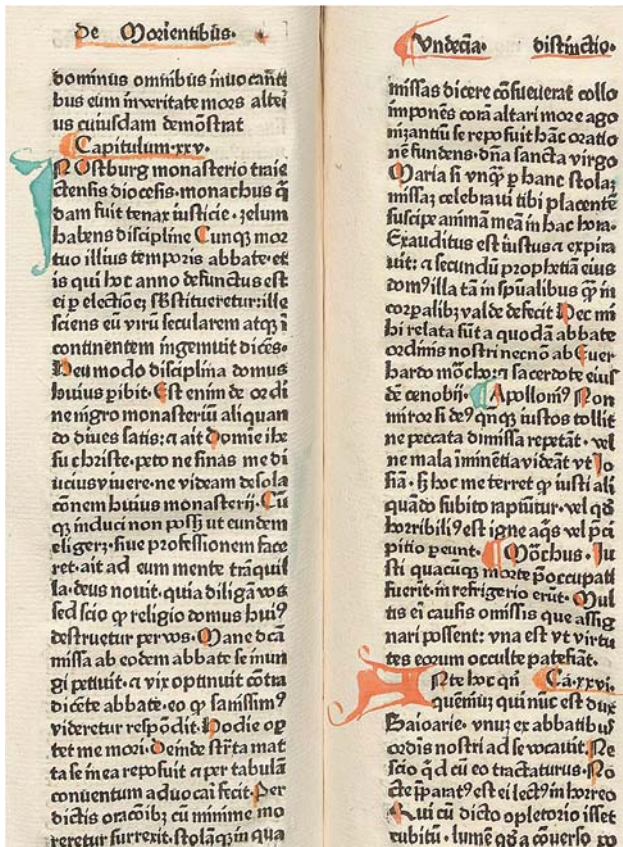

Fig. 2. Het verhaal van de monnik van Oostbroek. In de 'eerste druk' van *Dialogus Miraculorum*, Keulen ca 1473. Bron: Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu.

De overige kloosterlingen zijn de figuranten.

Het Sint Laurentiusklooster, waar de gebeurtenissen zich rond 1190 afspeelden, was omstreeks 1122 gesticht in moerassig gebied tussen Utrecht en Zeist en destijds dus nog niet zo oud. Het klooster was in gebruik bij de zwarte orde, zo genoemd omdat de benedictijner monniken gekleed gingen in zwarte habijten. Ze hielden, zeker in de begintijd, de kloosterdiscipline streng in acht. Volgens sommigen deden ze dat zelfs zo streng, dat Oostbroek bekend stond als de gevangenis van de orde.

De tekst van Caesarius is geschreven in het Latijn (figuur 2), wat voor de hoofdzakelijk uit religieuzen bestaande doelgroep geen bezwaar vormde. Het verhaal van de monnik van Oostbroek, dat de auteur noteerde en doorvertelde, gaat als volgt:

De vrijwillige dood van een monnik van Oostbroek

In Oostbroek, een ooit schatrijke abdij van de zwarte orde in het diocees Utrecht, woonde een monnik die leefde volgens Gods heilige wil en sterk was gehecht aan de kloostertucht. Na het overlijden van de toenmalige abt werd een opvolger gekozen, die volgens de monnik te werelds was en geen ingetogenheid toonde. Hij was bang

dat het voortaan gedaan zou zijn met de discipline in het klooster. Daarom bad hij tot Jezus: 'Heer, laat me niet langer leven, zodat ik de onttakeling van dit klooster niet mee hoeft te maken'. Hij bleek er niet toe te bewegen de abt zijn stem te geven of hem gehoorzaamheid te beloven. Wel zei hij tegen de abt: 'God weet dat ik u liefheb, maar ik ben ervan overtuigd dat het heilige leven van dit huis te gronde zal gaan'. Op diezelfde ochtend vroeg hij na de mis aan de nieuwgekozen abt hem de ziekenzalving te geven. Dat leek de abt geen goed idee, want de monnik toonde kerngezond. Toch hield de monnik vol: 'vandaag moet ik sterven'. Nadat de mat waarop volgens het gebruikelijke ritueel de ziekenzalving wordt toegediend, op de grond was uitgespreid, ging hij daarop liggen. Vervolgens liet hij het convent bijeenroepen om voor hem de bij een overlijden behorende smeekbeden uit te spreken. Na afloop van dit ritueel was hij echter nog springlevend. Toen stond hij op, legde de stoel waarin hij steeds zijn missen had gelezen om zijn hals, knielde voor het altaar neer als iemand die op sterven na dood was en bad uit de grond van zijn hart: 'Heilige Maagd Maria, Vrouwe, als ik ooit met deze stola om een mis heb gelezen die U welgevallig was, ontvang dan in dit uur mijn ziel!'. Zijn gebed werd verhoord en hij blies zijn laatste adem uit. Zoals hij al had voorspeld, raakte het klooster zowel in geestelijk als in wereldlijk opzicht zeer in verval. Dit 'voorval' werd me verteld door een abt van onze orde en ook door Everhardus, priester-monnik van dat klooster.

800 jaar oud
De verhalen van de *Dialogus Miraculorum* zijn inmiddels ongeveer 800 jaar oud, maar worden nog steeds doorgegeven. Dat komt mede door de populariteit die de uitgave van begin af aan gehad moet hebben. In de dertiende, veertiende en

De morte monachi de Oesbroeck⁵⁾ qui vivere recusavit propter Abbatem inordinatum.

Fig. 3. Aanduiding van het verhaal van de monnik van Oostbroek in van boven af manuscripten van ca. 1350 en 1444 en in gedrukte versies van ca. 1473 en 1881.

vijftiende eeuw zijn met de hand talrijke kopieën gemaakt. Verscheiden bibliotheken beschikken nu nog over een dergelijk exemplaar. Doordat het gaat om handwerk, zijn er uiteraard ook verschillen tussen de diverse exemplaren (figuur 3). Zo zijn er als aanduiding van Oostbroek uiteenlopende varianten gebruikt: Oesbroeck, Ostburg en Ostbrug(h). Dat het steeds gaat over 'onze' abdij, staat overigens niet ter discussie.

Johannes Gutenberg introduceerde rond het midden van de vijftiende eeuw de boekdrukkunst in Europa; de *Dialogus Miraculorum* was een van de eerste 'bestsellers' die in druk verschenen. De rond 1473 in Keulen vervaardigde 'eerste druk' van het destijds ongeveer 250 jaar oude werk (2) was in zwart-wit; eventuele andere kleuren werden later met de hand toegevoegd (figuur 2). In 1851 verscheen het boek nog eenmaal in het Latijn (3), daarna was de beurt uitsluitend nog aan vertalers (4) om de herinnering aan Caesarius' werk levend te houden...

Voetnoten

1. Caesarius Heisterbacensis, *Dialogus Miraculorum*. Boek XI, hoofdstuk 25. Universitäts- und Landesbibliothek, Düsseldorf, MS-C-27 (manuscript, ca. 1350); Universiteitsbibliotheek Utrecht, HSS: Hs 4 B 12 fol (manuscript, 1444).
2. Caesarius Heisterbacensis, *Dialogus Miraculorum*. Uitgever: Ulrich Zell, Keulen, 1473. Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, Torun (Polen), Inc. III. 48.
3. J. Strange, *Caesari Heisterbacensis Monachi Ordinis Cisterciensis Dialogus Miraculorum*. Vol. 2, (Keulen, Bonn en Brussel, 1851).
4. Bijvoorbeeld: J.J. van Molenbeek, *Mirakels historisch, de exempels van Caesarius van Heisterbach over Nederland en Nederlanders*, Hilversum 1999.

Auteur:

Kees Floor (1947) verzorgt weercursussen en weerlezingen. Hij schreef talrijke artikelen voor dagbladen en tijdschriften, waaronder de Volkskrant, Utrechts Nieuwsblad en De Biltse Grift. Hij werkte bij het KNMI en bij de lerarenopleidingen van Universiteit Utrecht en Hogeschool Utrecht.
www.keesfloor.nl.